

Leif Andersen,
Kroppen & ånden 1

Fredericia: Kolon, 2015. 494 sider.

Indbundet. DKK 349,95. ISBN 978-87-87737-74-6

Børge Haahr Andersen
Dansk Bibel-Institut
bha@dbi.edu

Introduktion

Det er årtier siden, der er blevet udgivet en lærebog i sjælesorg i Danmark. I det hele taget har Danmark i modsætning til Norge ydet meget beskedne bidrag til teori og praksis omkring sjælesorg. Den teologiske tradition i Danmark har inden for faget Praktisk teologi mere vægtet specialartikler end helhedsfremstillinger. Med udgivelsen af bind 1 om sjælesorgens teori og praksis har Leif Andersen brudt denne tradition. Bind 2 udkommer i løbet af 2016.

Allerede i 1987 udgav Leif Andersen en sjælesørgerisk grundbog: Gud – hvorfor sover du? Denne bog blev en bestseller i hele Skandinavien og er oversat til adskillige sprog. Titlen er et citat fra Salmernes bog og udtrykker gudsfolkets klage i den gamle pagt i mødet med lidelse, sygdom og død. At Bibelen ikke rummer enkle forklaringer på lidelsens og ondskabens gåde, og at Gud kan opleves skjult, fjern og fraværende i det konkrete menneskeliv, er et tema, som Bibelen giver mund og mæle, hvilket kan opleves som en forløsning for det tvivlende og kæmpende menneske. Netop dette tema er videreudviklet og udfoldet i denne bog.

For godt ti år siden udgav Leif Andersen et dobbeltbind om forkyndelse: Teksten og Tiden. Denne homiletik henvises der ofte til undervejs i Kroppen og Ånden. De to sæt bøger kan med fordel læses sammen. Teksten og Tiden reflekterer over forkynnderens møde med det postmoderne menneske via prædikenen. Kroppen og Ånden reflekterer over sjælesørgerens møde med det postmoderne menneske via samtalen.

Bind 1 udfolder en række temaer knyttet til gudsbilleder, menneskesynet og sjælesørgerens eget selv billede. Bind 2 udfolder disse emner med konkrete eksempler. Bind 1 indeholder dog også et væld af erfaringer fra forfatterens liv i mødet med mennesker, med moderne billedkunst, med litteratur og andre forfattere. Der diskuteres med fagteologer (ikke mindst norske fagteologer), kunstnere, Bibelen og de moderne medier, men ikke mindst inddrages mødet med det lidende og tvivlende postmoderne menneske. Leif Andersen er en sprogkunstner, som ikke forfalder til tør og faktisk lærebogsstil. Der leges med sproget og ordene. Igen og igen overraskes læseren af utraditionelle vinkler. Bogen er en fagbog, der kan bruges som grundbog af teologistuderende. Ordvalget kan ind imellem blive meget fagligt, så visse afsnit må læses et par gange, før pointen falder. Men grundlæggende har bogen en adresse til både læg og lærd og til alle, som kæmper med de eksistentielle spørgsmål, der knytter sig til lidelse, skam, sygdom og død.

Det er svært kortfattet at referere essensen i en bog, hvor sproget er så levende og samtalepartnerne så mange og så alsidige. Men lad mig alligevel forsøge at give et indtryk af hovedindholdet i de tre temaer, Leif Andersen tager under behandling: Gudsbilleder, menneskesyn og selv billeder.

Gudsbilleder

Leif Andersen indleder ikke med en introduktion i Bibelens gudsbillede, men med alle de vrangbilleder af Gud, som præger både sjælesørger og konfident. For sjælesørgeren bliver det en indledende og grundlæggende test, om han kan genkende og rumme det brede spektrum af vrangbilleder. Ud af denne test må fødes et sandt og levende gudsbillede. Her læner Leif Andersen sig til Leif Gunnar Engedals trinitariske tilgang til sjælesorgen. Dennes definition af sjælesorg er blevet en tiltrængt ”opdatering” af sjælesorgen i Norden. Sjælesorg er langt mere end at hjælpe mennesker til fred med Gud. Det er både livshjælp på det eksistentielle plan, troshjælp i forhold til tvivl og skyld og relationshjælp i forhold til familie, menighed og medmennesker.

I mødet med mennesker må sjælesørgeren være sig bevidst, at nok har han adgang til Guds selvåbenbaring, troen og dogmet, men trods dette er han selv undervejs og når ikke længere end til at kende gudsbilledet – ikke Gud selv. Sjælesørgerens udgangspunkt er en kamp mellem den Gud, der har skabt ham, og den Gud, han selv har skabt. Når han møder mennesker, for hvem Gud er et mareridt, må hans udgangspunkt derfor være empati, forståelse og respekt. Man skal ikke blot korrigere, men formulere sig viatorisk som

medvandrer og invitere den anden til en opdagelsesvandring hen mod et sandere billede af Gud. Den lutherske reformation begyndte ifølge Tor Johan Grevbo som en sjælesorgsbevægelse og har en inkorporeret lære om erfaringen af Gud. Sjælesorgen udspiller sig i spændingsfeltet mellem erfaringen og normen, Guds ord, sådan som blandt andet Leif Gunnar Engedal har betonet det.

For Leif Andersen er det vigtigt at betone det foreløbige og viatoriske i bevægelsen fra livshjælp til troshjælp, fra erfaringen til åbenbaringen. Hvis de forskellige teologiske skoler var mere bevidste om dette, ville man kunne supplere hinanden konstruktivt i stedet for at bekrige hinanden. Ligesom Tor Johan Grevbo mener Leif Andersen ikke, at der skal vælges mellem de forskellige sjælesørgeriske skoler, men at de kan berige og udfylde hinanden.

For Leif Andersen er teologien både dialogisk og dialektisk (s. 53ff), og det må forkyndelsen og sjælesorgen derfor også være. Det dialogiske aspekt knytter positivt til ved menneskers erfaring og vil forsøge at give mennesker livshjælp dér, hvor de er. Det dialektiske aspekt er knyttet til åbenbaringen og til de centrale spørgsmål om skyld og tilgivelse, tro og tvivl, om frelse og fortabelse. Her bliver sjælesorgen kerygmatiske og siger det, som trodser erfaringen: Gud er kærlighed, også når jeg ikke oplever ham sådan i livet, Gud er nær, selv når jeg oplever ham som fjern. Bevidstgørelsen om at Gud er kærlighed hjælper til at personificere ham og gøre ham identificerbar i et nyt gudsbillede. Han eksisterer ikke blot i den menneskelige kollektive bevidsthed eller som en trosforestilling, som det siges i "Gud er død"-teologien. Guds kærlighed kommer til os gennem mange stemmer, men bliver entydigt i Sønnen, som er blevet Guds tolk. Jesus beherskede kærlighedens sprog, inklusiv medfølelsens og grådens sprog, den kærlige handlings og omsorgens sprog.

Menneskesyn

Fra gudsbillede bevæger Leif Andersen sig over i det næste tema: Menneskesyn (s. 89ff). Her indleder han med et afsnit om menneskets iboende gudbilledlighed. Med henvisning til Øyvind Andersens troslære betoner han, at mennesket fortsat ligner Gud som kreativt, relationelt og etisk væsen. Men modsat Øyvind Andersen, som understreger, at det kun er det ydre ved gudbilledligheden, som består, mens menneskets oprindelige godhed og retfærdighed er gået tabt, så betoner Leif Andersen, at gudbilledligheden består, selv om det faldne menneske også er præget af synd og ondskab. For Leif Andersen betyder det, at man må afvise dæmoniseringen af mennesket, hvor al gudlighed og evne til det gode

afvises. Men også angelificeringen, at mennesket gøres til engel og til offer, må afvises. Dogmet om gudbilledligheden gør, at når vi møder menneskelig godhed på det sociale plan, så møder vi Skaberens fingeraftryk. De ligner Gud. I dogmet om arvesynden møder vi den destruktive side af menneskets natur. Den bedrøver os, men overrasker os ikke, for det er en del af det bibelske menneskesyn. Der er sider ved dogmet om arvesynden, som samstemmer med erfaringen, nemlig mødet med menneskelig ondskab og egoisme. Andet kan først erkendes gennem åbenbaringen, nemlig selvretfærdighed og modvilje mod nådens frihed.

Mennesket består af legeme, sjæl, ånd og – for det fjerde – relationer (126ff). Det er vigtigt at balancere mellem den sunde individualisme og den usunde individualistiske juggedyrkelse. Og tænke positivt om det kollektive uden at forfalde til kollektivismens spændetrøje. Disse sondringer reflekteres igennem i forhold til familie, menighed, det folkelige og det virtuelle fællesskab. Leif Andersen slår til lyd for ærlige fællesskaber, hvor den enkelte kan være sig selv med sin tvivl og sine spørgsmål. Ærlighed betyder ikke nødvendigvis, at et menneske er åbent om alt. Vi bærer alle på hemmeligheder og masker (s.140) En side af dette er sundt og godt. Vores menneskelige masker er med til at beskytte og hjælpe og er en umiskendelig del af vores identitet. Og Gud kender vi gennem hans masker, siger Leif Andersen med tilslutning til Tor Johan Grevbos udgivelse: Guds masker i sjælesorgen. Der er noget skjult og fremmed ved Guds væsen, selv når han åbenbarer sig.

I et afsnit om Barnet (157ff) betones barnets umiddelbare forståelse af, hvad der er vigtigt. Børn er for Leif Andersen ikke bedre end voksne. Men klogere. De voksne har så travlt med at tjene penge til deres samtalekøkken, at de ikke har tid til at samtale i køkkenet (s 160).

Kroppen er en del af vores identitet (170ff). Leif Andersen skildrer meget rammende den moderne kropsdyrkelse og mener, at et sundt menneskesyn vil forsøge at finde balancen mellem kropsforagt og kropsdyrkelse. Vi må genfinde et korporligt evangelium (s 178). Sjælesorg handler nemlig også om krop. Det handler om enheden mellem sjæl, krop, ånd og relationer. Vi taler og kommunikerer ikke blot med vores ord, men med vores krop. Gud blev en krop, en dreng, en mand, da Guds søn blev menneske. Jesus opstod fysisk og kropsligt, og han sidder ved Guds højre hånd som menneske. Derigennem har han sanktioneret livet som menneske – også livet i syndens og dødens verden. Som syndefaldet var korporligt, er nåden korporlig, og det formidles til os ikke bare i ord, men korporligt gennem dåbens vand og nadverens måltid. Det kristne håb er korporligt. Vi venter ikke på forløsning fra legemet, men på vort legemes forløsning.

Det kristne liv lever i en cirkelbevægelse og balance mellem, hvad der sker uden for mig (217ff) og i mig. Sjælesorgen har en ekstern, objektiv basis. Derfra vender vi tilbage til os selv og spørger efter vished, efter erfaring og efter konsekvenser for mig selv og andre.

Selvbilleder

Dette fører over i det tredje hovedtema i bogen: Selvbilleder. (229ff). I det første afsnit, Empati, betoner Leif Andersen, at mens uerfarne mennesker kan være fremragende prædikanter, så kræver det at være sjælesørger erfaring af lidelse og modgang. Lidelse er nemlig ikke først og fremmest et livsvilkår. Det er ikke alle, der har oplevet decideret lidelse på egen krop eller i eget liv, men lidelsen kan være et valg; at man vælger at engagere sig i andres lidelse, vælger at lide med og bære med. Der siges meget godt og velvalgt om betydningen af ægte indlevelsesevne. Måske er det også for en prædikant en mere nødvendig og vigtig egenskab at besidde, end Leif Andersen giver udtryk for her. Men i den sjælesørgeriske samtale er det så meget mere afgørende og vigtigt, for at man kan blive ægte og personlig medvandrer i andres liv.

I afsnittet Den sårede læge (s 250ff) nævnes det som sjælesørgerens langsigtede mål, at egne trængsler bliver et værktøj; en udrustning og en ressource i forsøget på at hjælpe andre. Med henvisning til Søren Kierkegaard, der taler om, at efterfølgelse af Kristus i form af kors, lidelse og trængsler kan blive en nåde, en glæde og en gavnlig byrde, nævner Leif Andersen dette med mange forbehold i forhold til mulige misforståelser. Men erfaringer af hjælpeløshed og mislykkethed kan beskytte sjælesørgeren og dennes konfident mod forkerte gudsforestillinger, idet ens egen begrænsning kan blive en adgangsbillet for Åndens udrustning og virke.

Kunsten af lytte

Det er en vanskelig kunst at lytte (s.275), genkende og leve med i det, den anden part betror én. Og det er en kunst og en udfordring at vide, hvornår man skal skifte fra aktiv lytten til aktiv vejledning. Der vil i større eller mindre grad være en asymmetri mellem sjælesørgeren og konfidenten. Dette muliggør magtsprog og udgør en fare for overgreb (s 288) og manipulation. Dette behøver ikke at ske direkte og håndgribeligt, men kan ske indirekte og snigende.

Den brede forståelse af sjælesorg indebærer, at moderne sjælesorgslitteratur i høj grad øser af de terapeutiske discipliner (302). Blandt de ti mest læste sjælesorgsforfattere i det 20. århundrede var der ingen henvisning til de klassiske kirkelige sjælesorgstænkere, men

hundredvis af henvisninger til Freud, Jung m.fl. Er sjælesorg en deduktiv bevægelse fra åbenbaring til erfaring og hverdagsliv, eller er den det modsatte, en induktiv bevægelse fra erfaringen og hverdagen til normen, gudsordet? I Jesu forkyndelse er evigheden prioriteret i forhold til tiden, og denne prioritering kan man godt tage ind over sig på egne vegne, men aldrig på andres vegne (313). I praksis betyder det, at den induktive tilgang får en central placering i Leif Andersens sjælesørgeriske tilgang. Her tror jeg, vi har lidt af en nøgle til at forstå Leif Andersens brede tilgang til sjælesorg. Det, som oprindeligt var den egentlige sjælesorg, troen og gudsforholdet, forsøger han at indkredse med begrebet, åndelig vejledning (325).

Den skjulte mening

I afsnittet om Mangel på mening (327ff) skildres dilemmaet: mange lidelser har ingen mening, og trøsten er, at der ingen trøst er. Samtidig er det en del af vores eksistens at spørge efter mening og sammenhæng. Troen kan godt hvile i Guds skjulte mening, jf. Rom 8,28, hvis blot man fastholder, at meningen er skjult for alt andet end troen. I afsnittet om oplevelse og tro (336) siges meget godt om det sunde ved at søge oplevelse og erfaring, og samtidig betone korsteologiens tale om at tro på trods af erfaring. I sund sjælesorg skal man være dum (så man stiller spørgsmål), doven (så man kun laver det, der er nødvendigt) og man skal være sig selv (et almindeligt menneske, der ikke spiller ekspert i den andens liv).

I et afsnit om Kultur som sjælesorg kommer Leif Andersen med en hyldest til kulturen (355ff). Ligesom en ateistisk læge kan udføre Guds helbredende gerning i verden, kan den ateistiske kunstner gøre det. Det gælder at finde vejen mellem afvejene, undgå kulturforskrækkelsen og kulturdyrkelsen, men være kulturåben og på den måde bliver klogere på mennesker og virkeligheden. Han er positiv inspireret af den moderne spiritualitet, hvor nøgleordene er mening, erfaring, helhed og erfaret tillid til Gud. Virkemidlerne er her ikke nådemidlerne og høreføllesskabet, men retræter, meditationer, symbolhandling, Jesus-bønnen mv. Han opstiller tre kriterier for sund spiritualitet: Sund spiritualitet må være fortrolig med "sjælens mørke nat". Den må lede fra én selv over til ens næste og den må være i stadig samtale med det kristne dogme.

Ligesom i sin homiletik har Leif Andersen et afsnit om fortællingen (386). Modernitetens tid var de store fortællingers tid, afhandlingens tid. Postmoderniteten er romanens tid, de mange små fortællingers tid. Konfidentens fortælling, hvad enten den er en livsfortælling, sorgfortælling eller en håbsfortælling, har den en identitetsskabende funktion for både

fortæller og lytter. Men fordi fortællingen har en trang til at forstå eller forklare, illustrerer fortællingen ikke altid håbløsheden og meningsløsheden og den manglende pointe ved det, der sker. Fortællingerne er ikke gode til at illustrere korsteologiens tillid til Guds skjulte kærlighed, at alt virker sammen til gode for den, som elsker Gud.

Leif Andersen (398) vedkender sig sin gæld til Tor Johan Grevbo, hvis bog, *Sjælesorgens vei*, skitserer otte forskellige tilgange til sjælesorg. For Grevbo og for Leif Andersen har alle otte tilgange noget positivt at bidrage med, og et sjælesørgerisk forløb vil ofte begynde i de tilgange, der betoner det menneskelige og verden og bevæge sig hen mod Gud og kirken. I et afsluttende afsnit om sjælesorgens etik (413) reflekterer Leif Andersen over spændingen mellem, at det er konfidenten, der sætter dagsordenen, men sjælesørgeren, der samtidig gerne vil bevæge konfidenten et andet sted hen.

Nogle spørgsmål

Det giver mange gode aha-oplevelser at læse Leif Andersen. Han behersker sproget og formår at få sine pointer frem på en særlig eftertrykkelig måde. Han får en god sammenhæng mellem livshjælp og troshjælp ved at tilslutte sig den brede trinitariske definition af sjælesorg, som han i tilknytning til Leif Gunnar Engedal knytter til ved. Ligeledes den inklusive relatering til de otte sjælesørgeriske retninger, som Tor Johan Grevbo har afdækket. Det er et sympatisk projekt, at man i stedet for at bekrige hinanden, kan inddrage de forskellige sjælesørgeriske skoler og bruge hinanden konstruktivt.

Alligevel sidder jeg tilbage med en del spørgsmål, hvoraf nogle er kritiske: Er der ikke en fare ved at gøre al menneskelig omsorg for krop og psyke til sjælesorg? Må der ikke sondres mellem livshjælp og troshjælp, mellem diakoni og sjælesorg, sådan at det med Gud, frelsen og evigheden bliver synlig og profileret? Denne sondring betyder ikke, at vi som kirke eller som enkeltpersoner ikke skal møde vores næste med medmenneskelighed og social, diakonal og relationel hjælp, for det er en del af det kald, som ligger i at følge Kristus. Men er alt dette dermed sjælesorg, blot fordi det er livshjælp? Hvad hjælper det mennesker, hvis vi bringer dem i harmoni med sig selv, deres tilværelse og relationer, hvis de mister deres sjæl? Selv finder jeg det bedre at fastholde den oprindelige mere snævre definition af sjælesorg som troshjælp. Leif Andersen foreslår ordet åndelig vejledning som betegnelse for det, jeg vil kalde sjælesorg. Dette ord har for længst gennemlevet den sammen sproglige fortynding som ordet sjælesorg.

Dette har sammenhæng med et andet emne, som jeg har funderet på. Hvis man spørger: Hvad siges der om skyld og tilgivelse, om vished om Guds frikendelse i dommen, om troen som lydighed mod og efterfølgelse af Guds vilje? Så er disse emner berørt en række steder, men ikke udfoldet og betonet som det vigtigste og væsentligste ved sjælesorg. Der siges betydeligt mere om skam end om skyld, om syndens konsekvenser i form af lidelse, meningsløshed og mangel på selvværd end om synden selv som den forbandelse, der skiller os fra Gud. Dette kan have sin styrke, for ved at afdække og give god livshjælp i disse spørgsmål kan man være med til at fjerne nogle af de sten, der hindrer mennesker i at høre og hvile i evangeliet. Evangeliets hvilepunkter nævnes en række steder; genfødslen i dåben, retfærdiggørelsen ved troen, friheden under nåden. Men jeg savner en lidenskabelig udfoldelse af disse hovedelementer i kristen sjælesorg. Det nævnes, det antydes, det forudsættes. Men jeg savner udfoldelsen. Måske kommer dette i bind 2, men sådan som jeg læser bind 1, sker der en forskydning i fokus fra troshjælp til livshjælp.

Jeg er godt klar over, at jeg ved at betone åbenbaringen og centrum i kristen sjælesorg gør mig sårbar over for Leif Andersens tilbagevendende kritik af den sjælesorg, der blot tripper utålmodigt for at komme hen til de åndelige emner, han er uddannet i, eller som højest tager sig af de umiddelbare emner som madding (s. 63). Der er en vigtig pointe i det. Men hvis evigheden er vigtigere end tiden, og hvis centrum i sjælesorg er det, Jesus kalder det ene fornødne, må der være et klart drive mod centrum i kristen sjælesorg.

Jeg har også grublet en del over, hvad det betyder, at Leif Andersen så bevidst gør op med den lutherske tilgang til menneskesynet ved at betone, at også det faldne menneske bærer Guds billede. Sådan som jeg læser Jesus (Mark 7,14-23) og Paulus (Rom 3, 1-20), er mennesket nok på overfladen en blanding af godt og ondt, men i dybden er det ondt, og har mistet gudbilledligheden, den oprindelige godhed og retfærdighed. Gudbilledligheden skimtes stadig i menneskets ydre, men ikke på det indre plan, jf. Jesu ord i Matt 7,11: Når da I, som er onde, forstår at give jeres børn gode gaver. Paulus kan tale om en begyndende gendannelse af gudbilledligheden i det genfødte menneske, med al dens skjulthed og tvetydighed, der også er over det kristne liv. Det forudsætter for mig at se, at det egentlige og bærende ved gudbilledligheden er tabt. Luther og den lutherske rosenianske vækkelsestradition betonede ikke blot arvesyndsdogmet pga. opgøret med den katolske synergisme, men det var en integreret del af deres menneskesyn og frelsesforståelse.

Det indebærer ikke, at hvert enkelt menneske ikke fortsat har en uendelig værdi som Guds skabning, men det er ikke en værdi, som er begrundet i menneskets indre kvaliteter, men i Guds oprindelige plan med os fra skabelsen og hans fremtidsplan med os i Kristus.

Sådan som jeg hører og forstår Leif Andersens tilgang til gudbilledlighed og arvesynd, bliver mennesket en sammensat størrelse, som samtidig er præget af godt og ondt, af gudbilledlighed og syndefald. Den kamp mellem ånd og kød, som i paulinsk teologi ikke er et almenmenneskeligt vilkår, men en del af det kristne liv, bliver hos Leif Andersen helt parallelt til og næsten identisk med kampen mellem gudbilledlighed og syndefald.

Styrken ved Leif Andersens tilrettelæggelse af sin sjælesorgslærebog er fokuseringen på mennesket, ikke mindst mennesket i dets tvivl og protest mod tilværelsens vilkår og mod Guds handlemåde i dets liv. Her har han genfundet et bibelsk materiale og en tilgang, som i perioder har været underbetonet i traditionel luthersk sjælesorg. For mig at se er det også bogens svaghed. Afbalanceret sjælesorg har for mig at se såvel mennesket som Gud i centrum. Leif Andersen udelukker ikke det teocentriske aspekt. Han taler om troen, dogmet, åbenbaringen m.v. Men gør det, så vidt jeg kan se, som regel ud fra et antropocentrisk perspektiv, også når han taler om åbenbaringen og formidlingen af den. Jesus er sandheden, men den kristnes forståelse og erkendelse af Jesus som sandheden er altid foreløbig. Skriften er klar og tilstrækkelig, men set fra den kristnes erkendelse er man på vej mod denne klarhed. Der bruges brede begreber om åbenbaringen: ”gudsordet, dogmet, troen”, og læsere med et andet udgangspunkt end forfatterens vil let kunne tolke det anderledes, end forfatteren har ment det. Jeg savner en bestemt side ved det teocentriske udgangspunkt, nemlig vishedsaspektet, hvor Guds ord er det levende og virkende, som kan gennembryde vores menneskelige tankebygninger, uklarhed og foreløbighed. Måske er det denne betoning af mennesket som udgangspunkt, der gør, at Leif Andersen taler meget afsvækket om en række bibelske vishedstermer: at det evige liv er at kende Gud, at den, som tror, har evigt liv og kan have vished om evigt liv (46: Mit billede af Gud er ikke Gud). Hvilen i Guds forsyn, som var et udfoldet tema for ældre luthersk sjælesorgslitteratur, er nævnt, men den menneskelige protest og tvivl i mødet med lidelse er udfoldet.

Konklusion

Skandinavisk sjælesorg har fået en original og på mange punkter fremragende indføring i kristen sjælesorg, og ikke mindst i dansk sammenhæng vil den udfylde et stort behov i de kommende år. Som jeg har nævnt ovenfor, har Leif Andersen efter mit skøn overbetonet noget, som er blevet forsømt tidligere og forsømt noget, som har været rendyrket tidligere. Måske retter bind II op på noget af det, jeg har efterlyst i bind I. Om det imidlertid er forfatteren Andersen, der har ret, og anmelderen Andersen, der har uret, vil jeg overlade

til den enkelte læser at afgøre. Under alle omstændigheder har Leif Andersen leveret et vægtigt bidrag til den fortsatte samtale om sjælesorg. God læselyst.